

Bartosz WŁODARSKI

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

b_wlodarski@wp.pl

POMIĘDZY FILOZOFIĄ A NAUKĄ – ROZWAŻANIA O FRANCUSKICH KORZENIACH WIEDZY O POLITYCE NA AKADEMII KRAKOWSKIEJ W DOBIE REFORM KOŁŁATAJOWSKICH

ABSTRACT

Between Philosophy and Science – Reflections on the French Roots of Political Science at the Cracovian University in the Era of Kołłątaj's Reforms

This paper aims to present the history of the political sciences at the Academy of Cracow during its reorganisation by Hugo Kołłątaj in the 18th century. Kołłątaj and other patriots – professors and representatives of the law faculty, precursors of French physiocratic political doctrine in Poland – established „The Chair of the Law of Nature, Economical and Political Law and Law of Nations”. It was the institutional and theoretical base for all political sciences at that time. The plan of developing this particular branch of science was put into practice by Antoni Popławski – great philosopher, reformer and the author of the first book on physiocracy in Poland inspired by dr. Quesnay's doctrine. The article also presents the origin of the 20th century's modern political sciences rooted in the knowledge of the 18th Central Crown School – at present known as the Jagiellonian University.

Key words: Physiocracy, Antoni Popławski, Jagiellonian University, Cracow

Słowa kluczowe: fizjokratyzm, Antoni Popławski, Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Genezy instytucjonalnej nowoczesnej nauki o polityce badacze tego zagadnienia dopatrują się w działalności katedr umiejętności politycznych powołanych w 1775 r.¹ w Lwowskiej Akademii Jezuickiej oraz w 1801 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu Krakowskiego². Kanon wiedzy urzędniczo-administracyjnej o państwie, który realizowano w ramach tych katedr, opierał się na aksjologii austriackiego absolutyzmu oświeconego, którego podwaliny naukowe stworzył filozof prawa natury, profesor Uniwersytetu Wiedeńskiego Karl von Martini, a w aspekcie pragmatycznym wdrażano go – jako *umiejętności polityczne* – posługując się podręcznikiem Josefa von Sonnefelsa³.

Ta utylitarna wiedza kameralistyczna miała według planów austriackiego zaborcy być narzędziem germanizacji i budowania postaw lojalnościowych wobec władz administracyjnych i formatowania posłusznych władzy prowincjonalnych urzędników na wzór obowiązujący w całej c.k. monarchii.

Gdy Austriacy po I rozbiorze Rzeczypospolitej wdrażali umiejętności polityczne w okupowanym Lwowie (1775), niemal równolegle na Akademii Krakowskiej, począwszy od roku 1776⁴, Hugo Kołłątaj, opierając się na koncepcjach encyklopedystów francuskich Jeana le Rond d’Alamberta i Denisa Diderota, planował sanację systemu

¹ Czesław Mojsiewicz uznaje tę datę za drugą w kolejności (za pierwszą przyjmuje ufundowanie przez księdza Kazimierza Wojsznarowicza katedry prawa politycznego na Akademii Wileńskiej w 1662 r.) wyznaczając początek instytucjonalnego rozwoju nauk politycznych w Polsce. Szerzej zob. C. Mojsiewicz, *Rozmowy o polskiej politologii*, Toruń 2005, s. 12-13.

² Kazimierz Opalek jest tu wyjątkiem i trafnie wskazuje, że problematyka polityczna w czasie oświeceniowych reform Akademii Krakowskiej stanowiła dział politycznego prawa natury – potwierdzając przyjęte w niniejszym artykule tezy. Czesław Mojsiewicz, pisząc o rozwoju nauk politycznych w Polsce, stwierdza, że struktura krakowskiej Szkoły Głównej Koronnej *wzbogaciła się poprzez powołanie nowych katedr wchodzących w skład wydziałów prawa*. Marek Chmaj lakonicznie wspomina tylko o podstawach wykładu polityki w naukach moralnych, wyłącznie w kontekście działalności Szkoły Rycerskiej i Collegium Nobilium. Podobnie czynią Edward Olszewski i Agata Puka, choć tylko na przykładzie Szkoły Rycerskiej. Marceli Kosman, powołując się na podręcznik Andrzeja Chodubskiego, wspomina o polityce jako nauce moralnej w okresie oświecenia i przechodzi płynnie do czasów powołania szkół nauk politycznych w Galicji w początkach XX w. Za efekt działalności Komisji Edukacji Narodowej i reform kołłątajowskich na Akademii Krakowskiej autorzy kompendium wiedzy politologicznej, *Kim jesteś politologu?*, uznają powołanie w 1801 r. Katedry Umiejętności Politycznych. Por. K. Opalek, *Zagadnienia teorii prawa i teorii polityki*, Warszawa 1986, s. 98; C. Mojsiewicz, *Rozmowy o polskiej politologii*, Toruń 2005, s. 14; M. Chmaj, *Tradycje nauki o polityce w Polsce*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce*, red. E. Olszewski, Lublin 1997, s. 23; E. Olszewski, A. Puka, *Studia politologiczne w Polsce*, „Polityka i Społeczeństwo” 2004, nr 1, s. 41-42; P. Borowiec, B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, *Kim jesteś politologu? Historia i stan dyscypliny w Polsce*, t. 1, Kraków 2011, s. 36.

³ Systematyczne prelekcje umiejętności politycznych prowadził Dominik Seyfried von Köfil, cytując ten podręcznik *ex cathedra*. Antoni Pfelger głosił wykłady z prawa natury Martiniego, rozszerzone o zagadnienia prawa narodów i tzw. instytucji. Szerzej zob. B. Włodarski, *W poszukiwaniu wzorca nauki o polityce – rzecz o lwowskiej Szkole nauk Politycznych 1902-1906*, [w:] *W poszukiwaniu prawdy. Rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości*, red. K. Banasiak [i in.], Kraków 2018, s. 815-816.

⁴ Zaprezentował wówczas kompleksowy projekt reformy edukacji w oparciu o zasoby Akademii Krakowskiej w formie memoriału: *O wprowadzeniu dobrych nauk do Akademii Krakowskiej i założeniu seminarium na nauczycieli szkół wojewódzkich*.

edukacji Rzeczypospolitej przy wykorzystaniu potencjału ośrodka krakowskiego⁵. Nie udało się w pełni zrealizować projektu Atheneum Augusti – nowoczesnej placówki spełniającej postulaty oświeceniowe⁶, jednak krakowski uniwersytet stał się miejscem skupiającym ówczesną elitę najbardziej postępowych, działających w interesie państwa polskiego uczonych.

Niniejszy szkic jest próbą udzielenia odpowiedzi na szereg pytań istotnych z punktu widzenia historii nauki polityce, w tym na kluczowe – o genezę nowoczesnej polskiej politologii w ośrodku krakowskim i prawo do mówienia w tym kontekście o spójnym metodologicznie, opartym na racjonalnych przesłankach systemie wiedzy. Praca ma pokazać źródła inspiracji uniwersyteckiej kadry naukowej francuskim fizjokratyzmem i pomóc odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu idee te były obecne w programie wykładów prawniczych Szkoły Głównej Koronnej⁷. Jest także próbą wskazania głównego ośrodka instytucjonalnej nauki o polityce i dowiedzenia, że taką rolę pełniła Katedra Prawa Natury, Ekonomicznego, Politycznego i Narodów (KPNEPiN)⁸, a przyjęta cezura czasowa 1778-1796 wiąże się z aktywnością dwóch uczonych, którzy

⁵ Po zapoznaniu się przez KEN z raportem Kołłątaja z wizytacji Akademii Krakowskiej z 1777 r. zdecydowała ona 15 V 1778 r. wydać mu instrukcję o przeprowadzeniu reformy uniwersytetu i jego strukturze organizacyjnej, co przybrało ostateczny kształt tabeli zatytułowanej *Zebranie nauk, nauczycielów, wydatków i innych potrzeb na szkoły królestwa*. Tabela stanowiła załącznik do protokołu sesji KEN z 28 IV 1780 r. i wprowadzała system edukacji, którego podstawą miała być działalność uniwersytetów w Wilnie i Krakowie. Szerzej zob. M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Od reformy kołłątajowskiej do końca XIX stulecia*, Kraków 1964, s. 32, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, z. 1; K. Mrozowska, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795-1850*, [w:] M. Chamcówna, K. Mrozowska, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1765-1850*, t. 2, Kraków 1965, s. 61-62, *Wydawnictwa Jubileuszowe – Uniwersytet Jagielloński*, 21.

⁶ Uczelnia, nazwana tak na cześć króla, miała składać się z pięciu wydziałów, zwanych Akademiami: Nauk Pięknych, Filozofów, Lekarskiej, Prawa i Teologicznej. Miała ona być według koncepcji Kołłątaja centrum badań naukowych i równocześnie ośrodkiem kształcącym elitę nauczycielskie państwa i kształtującym świadomość całego społeczeństwa. Zob. Archiwum UJ, rkps BJ 5171/31; M. Chamcówna, *Epoka wielkiej reformy*, [w:] M. Chamcówna, K. Mrozowska, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 15 i n.; M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 22-26, 32; K. Opalek, *Nauka prawa w Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie oświecenia*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964, s. 55, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, z. 18.

⁷ W 1780 r. na mocy postanowienia KEN ogłoszonego 29 IX 1780 r. Uniwersytet Krakowski przyjął nazwę Szkoła Główna Koronna. W zamyśle reformatorów miał dzielić się na cztery kolegia: fizyczne, lekarskie, prawnicze i teologiczne. W skład Collegium Iuridicum jako najważniejsza wchodziła Katedra Prawa Natury, Ekonomicznego, Politycznego i Narodów. Na mocy ustaw KEN z 1783 r. te nauki prawne weszły do programu Kolegium Moralnego jako Szkoła Prawa. Uniwersytet Krakowski jako Szkoła Główna Koronna działał do 1805 r. Zob. M. Chamcówna, K. Mrozowska, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 24, 45-46, 61-62; M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 32-33.

⁸ Nazwa urzędowa wprowadzona uchwałą KEN z 28 IV 1780 r. to Katedra Prawa Natury, Ekonomicznego, Politycznego i Narodów. W niniejszym artykule stosowany będzie skrót KPNEPiN lub wymiennie Katedra. O problemach związanych z nazewnictwem szerzej zob. *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1778-1780*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1913, s. 172, 175, *Komisja Edukacji Narodowej i Jej Szkoły w Koronie 1773-1794*, z. 38; *Studia z dziejów Wydziału Prawa ...*, s. 44.

uniwersyteckiej nauce o polityce nadali kształt w czasach, kiedy niosła ona dla Rzeczypospolitej przesłanie modernizacyjne⁹. Podstawą artykułu stała się analiza materiałów źródłowych dokumentujących wykładane w Krakowie oświeceniowe „materie polityczne”, w tym *praelectiones*¹⁰, oraz materiały egzaminacyjne, zadania i prezentacje, czyli publiczne popisy egzaminacyjne kandydatów do stanu akademickiego, dokonywane w oparciu o dorobek KPNEPiN.

Wybitni polscy filozofowie ekonomiści¹¹ podjęli w duchu patriotycznym dzieło budowy od podstaw najbardziej koherentnego systemu wiedzy łączącego nauki ścisłe¹² oraz społeczne, prawne i polityczne¹³. Te ostatnie wdrażali w Krakowie, obok Hugona Kołłątaja¹⁴

⁹ Ostatnie posiedzenie z obrad Szkoły Głównej Krakowskiej w warunkach niepodległości nosi datę 16 III 1794 r. Zob. K. Mrozowska, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 61-62.

¹⁰ *Praelectiones academicae quae in Principe Regni Schola a I-ma Octobris anni 1786 (1787, 1788) ad diem ultimam Junii 1787 (1788, 1789) publicae traditur* [Lekcje akademickie, które w szkole Głównej Koronnej od 1 października 1786 (1787, 1788) aż do dnia ostatniego czerwca 1787 (1788, 1789) publicznie dawane będą]. Tekst *praelectiones* został opublikowany w języku polskim przez Stanisława Tynca w 1957 r. i przez Mirosławę Chamcównę w tym samym roku. Por. A. Popławski, *Pisma pedagogiczne*, wstęp i objaśn. S. Tync, Wrocław 1957, s. 305-307, *Biblioteka Klasyków Pedagogiki. Pisarze Polscy*; M. Chamcówna, *Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w okresie wizyty i rektoratu Kołłątaja 1777-1786*, Warszawa 1957, s. 337-339, *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki*, t. 2.

¹¹ Sylwetki krakowskich fizjokratów przywołane w niniejszym tekście zostały zarysowane na podstawie informacji zawartych w *Polskim Słowniku Bibliograficznym* oraz opracowaniach uczonych zajmujących się dziejami oświecenia na Akademii Krakowskiej, w tym w szczególności: Kazimierza Opalka, Michała Patkaniowskiego, Stanisława Tynca, Henryka Barycza, Mirosławy Chamcówny oraz Kamili Mrozowskiej. Ten sposób prezentacji postaci ma na celu przedstawienie ich dokonań naukowych i roli, jaką odegrali podczas reform kołłątajowskich w Krakowie. Szczególne znaczenie mają ich związki z rozwojem nauki o polityce i instytucji, która te nauki wdrażała – KPNEPiN. Środowisko fizjokratów krakowskich, reformując nauki prawne i wprowadzając materie polityczne do programu uczelni, zyskało pełną kontrolę nad Collegium Iuridicum. Wynikało to z faktu, że żaden z wcześniej pracujących tam uczonych-prawników po 1780 r. nie kierował pracami wydziałowych katedr. Te i nowo utworzone objęli wyznaczeni przez Kołłątaja reformatorzy.

¹² Skupione od 1783 r. w ramach Kolegium Fizycznego, któremu KEN przypisywała naczelną rolę wśród nauk; można w nich wyróżnić tak znanych działaczy oświeceniowych i profesorów, jak: Jan Śniadecki, Feliks Radwański, Jędrzej Trzcziński i Jan Jaśkiewicz. Zob. M. Chamcówna, K. Mrozowska, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 35 i n.

¹³ Warto przypomnieć, że immanentną częścią pojęcia fizjokratyzmu jest element władzy (*kratos*).

¹⁴ Hugo Kołłątaj (1750-1812), absolwent Akademii Krakowskiej, studiował w Wiedniu (1771) i Rzymie (1772), doktor obojga praw i teologii, pijar, kanonik krakowski. Współpracownik KEN, twórca reform Akademii Krakowskiej, które wyłożył w *Memoriale o wprowadzeniu dobrych nauk do Akademii Krakowskiej...* (1776) i *Raporcie* dla KEN o stanie Uniwersytetu Krakowskiego (1778). Na bazie programu wykładów *Ratione studiorum pro facultate philosophica* (1778) stworzył podwaliny dla całej dziedziny wiedzy – nauki o polityce, którą usytuował w ramach Wydziału Prawa Szkoły Głównej w KPNEPiN. Był liderem i patronem środowiska fizjokratów na Uniwersytecie Krakowskim, którego działalność koordynował także jako rektor Szkoły Głównej Koronnej podczas pierwszej reformy Akademii (1783-1786). W czasach Księstwa Warszawskiego powrócił i wdrażał reformy w ówczesnej Szkole Głównej Krakowskiej, których projekt samodzielnie opracował jako *Urządzenie Szkoły Głównej* (1809). Był twórcą jednego z fundamentalnych dzieł polskiego fizjokratyzmu – *Porządku fizyczno-moralnego*.

oraz Antoniego Popławskiego¹⁵ i Bonifacego Garyckiego¹⁶, wybitni polscy fizjokraci: Hieronim Strojnowski¹⁷, Sebastian Czochron¹⁸, Józef Januszewicz¹⁹ i Józef Sołtykowicz²⁰.

¹⁵ Antoni Popławski (1739-1799), pijar, członek Towarzystwa Ksiąg Elementarnych, nauczyciel w Collegium Nobilium (1759-1763), studiował w Rzymie (1765) i Paryżu (1766-1767), skąd wyniósł znajomość nowoczesnych reform szkolnictwa francuskiego i gdzie zetknął się z nestorami doktryny fizjokratycznej. W 1774 r. wydał *Zbiór niektórych materii politycznych* i tego samego roku przedstawił Komisji Edukacji Narodowej memoriał *O rozporządzeniu i wyduszkonaleniu edukacji narodowej*. W 1776 r. przedłożył KEN *Projekt na seminarium Profesorów*, będący kompleksowym projektem struktury oświaty w Rzeczypospolitej. Od 1778 r. opracowywał podręczniki, oparte na wykładzie fizjokratycznego prawa natury – *Nauka Moralna... na klasę I, II i III* (1787). 28 IV 1780 r. otrzymał patent na rektora Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego przy Szkole Głównej Koronnej. Przewodził Katedrze Prawa Natury Ekonomicznego i Politycznego w latach 1780-1796.

¹⁶ Bonifacy Garycki (1742-1822), pijar, prezes Kolegium Moralnego (1790-1798), wizytator generalny z ramienia Akademii. Od 1783 r. kierował kandydatami do stanu akademickiego po reorganizacji tego kolegium. W latach 1778-1780 wykładał prawo natury, prawo polityczne, ekonomię polityczną i prawo narodów w ramach Wydziału Filozoficznego. Po utworzeniu KPNEPiN objął Katedrę Prawa Rzymskiego (1782-1802), w której wykładał instytucje prawa rzymskiego, stosując paradygmat fizjokratyczny do ich oceny. Prawa niewolników oceniał jako wynikające z urojenia, a władzę ojcowską jako okrutną i niezgodną z prawem naturalnym. Przeniesiony w 1802 r. w stan spoczynku, wrócił do pracy w czasie II reformy Kołłątaja (1809). Został dziekanem Wydziału Prawa, a także delegatem Uniwersytetu do Sejmu Rzeczypospolitej Krakowskiej (1816).

¹⁷ Hieronim Strojnowski/Stroynowski (1752-1815), pijar, profesor Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego, rektor Uniwersytetu Wileńskiego, biskup wileński. Nauczał w Collegium Nobilium (1774-1778). W 1780 r. opracował skrypt *Zbiór prawa I. Przyrodzonego, II. Politycznego, III. Narodów*. W Szkole Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego kierował Katedrą Prawa Natury i Ekonomii Politycznej. Z inicjatywy KEN został oddelegowany do Szkoły Głównej Koronnej, gdzie sprawował funkcję prefekta młodzieży Wielkiego Księstwa Litewskiego kształcącej się w Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego. W Krakowie przebywał do 1783 r., biorąc udział w reformach fizjokratów krakowskich. Współpracował z Kołłątajem, Popławskim i Garyckim, studiując równocześnie prawo świeckie, kanoniczne oraz teologię.

¹⁸ Sebastian Czochron (1749-1819), ksiądz, profesor Procesu Kościelnego w Szkole Głównej Koronnej. W 1772 r. uzyskał na Akademii Krakowskiej doktorat z filozofii. Od 1776 r. uczył matematyki jako profesor szkół nowodworskich. W 1782 r. wydał *Uwagi moralne gruntujące się na prawie natury i religii dla wiadomości i pożytku młodzieży narodowej*. Studiował prawo kanoniczne w Wiedniu, Salzburgu oraz Strasburgu. W 1787 r. został regentem archiwum Szkoły Głównej Koronnej i wiceprofesorem Kolegium Moralnego. W 1790 r. objął Katedrę Procesu Kanonicznego, którą kierował do 1804 r. Zastępował Popławskiego w pracach KPNEPiN i prowadził wykłady z „tablicy ekonomicznej” (1789) oraz prawa natury (1790). Tym zagadnieniom poświęcił dwa rękopisy, a w ocenie prawa natury krytykował kierunek aprioryczno-dedukcyjny, opowiadając się za empiryczno-materialistycznym.

¹⁹ Józef Januszewicz (1757-1837), absolwent Akademii Krakowskiej, nauczyciel szkół lubelskich (1780, 1783) oraz nowodworskich (rok akad. 1784/1785), wiceprofesor Kolegium Moralnego Szkoły Głównej (1785), regent archiwum uniwersyteckiego (rok akad. 1786/87). Kołłątaj, dla którego bardzo ważne było nauczanie dziejów praw w duchu narodowym, powierzył Januszewiczowi misję wprowadzenia do programu akademickiego materii prawa krajowego, z którego wykłady, po kilku latach kwerendy i badań, ten rozpoczął w 1789 r. W następnym roku Januszewicz otrzymał patent profesorski. W latach 1796-1798 kierował KPNEPiN. Brał także udział w przygotowaniach do powstania kościuszkowskiego, a w czasie insurekcji był członkiem krakowskiego Sądu Kryminalnego. W 1789 r. został aresztowany przez władze austriackie, a w 1802 r. relegowany z uniwersytetu. W czasach Księstwa Warszawskiego powrócił, został dziekanem Wydziału Prawa i ponownie objął KPNEPiN (1809-1811), rozwiązaną wcześniej przez władze zaborcze.

²⁰ Józef Sołtykowicz (1762-1830) kształcił się w Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego (1780-1783), doktor filozofii Szkoły Głównej, z ramienia tej uczelni wyznaczony na nauczyciela prawa natury

W dokumencie *Rationem Studiorum pro Facultae Philosophica*, będącym programem Wydziału Filozoficznego, szczególną rolę przyznawał Kołłątaj nauce prawa natury *unaoczniającego umysłom pogrążonym dotąd w przesądach naturalny porządek społeczny i wieczne prawdy dotyczące ustroju państwowego oraz zasad prawa i moralności*²¹. Wykładane w latach 1778-1780 na Wydziale Filozoficznym²² prawo moralne było, co podkreśla Kazimierz Opalek, tożsame z programem powołanej na mocy reformy uniwersyteckiej w 1780 r. w ramach fakultetu prawnego Katedry²³. Rangę symbolu zyskuje fakt, że dziedzina wiedzy, zawierająca załączki zagadnień konstytutywnych dla nauki o polityce, strukturalnie przeszła drogę ze sfery filozoficzno-spekulatywnej do administracyjno-pragmatycznej. Taki zamysł przyświecał Kołłątajowi, który „materie polityczne” świadomie przenosił z Akademii Filozofów do Akademii Prawa. Wyraża to dobitnie przywołany przez Michała Patkaniowskiego, pochodzący z memoriału *O wprowadzeniu dobrych nauk do Akademii Krakowskiej i założeniu Seminarium na nauczycieli szkół wojewódzkich* cytat: *Nauka moralna pod mianem etyki, ekonomiki i polityki u dawnych znana, traktować powinna o prawie natury, ekonomicznym i politycznym. Na te trzy podzielona części zamknie w sobie wszystko to, co się praw i obowiązków człowieka ściągać może*²⁴.

Znaczenie i siłę oddziaływania KPNEPiN potęgował fakt, że była ona od początku uznawana za przodującą wśród wszystkich katedr prawnych i odgrywała rolę „nadbudowy doktrynalnej” oraz ośrodka koordynującego prace pozostałych jednostek. Kierujący Katedrą sprawował równocześnie funkcję rektora Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego, uznawaną za najważniejszą po rektoracie Szkoły Głównej²⁵. Centralną postacią całego środowiska reformatorów Akademii Krakowskiej był – obok Kołłątaja – Popławski, pierwszy polski fizjokrata, twórca ważnego i prekursorskiego z punktu widzenia nauki o polityce dzieła *Zbiór niektórych materii politycznych*. Wydawał się on idealnym kandydatem na lidera reform w dziedzinie nauk społeczno-politycznych i prawnych, a to ze względu na wcześniejszy dorobek naukowy, działalność

i ekonomii politycznej w Lublinie. Profesor szkół nowodworskich, gdzie wykładał prawo natury, ekonomię i prawo polityczne (1788-1793). Należał do kręgu najbliższych współpracowników Kołłątaja w czasie II Reformy Uniwersytetu Krakowskiego (1809-1815). Został w tym czasie dziekanem Wydziału Filozoficznego zreformowanej Szkoły Głównej Krakowskiej. Przewodził KPNEPiN po aresztowaniu Józefa Januszewicza w 1789 r. Głosił mowy w duchu fizjokratycznym, opierając się na dorobku markiza Mirabeau, zawierające pochwałę tej doktryny i zarys programu reform edukacyjnych, m.in. w *Mowie o potrzebie prawodawstwa i wykonywaniu onego dla uczynienia skuteczną edukacji publicznej* (1788) oraz *Wywodzie o skutecznym sposobie zaprowadzenia i ugruntowania dobrych obyczajów* (1790).

²¹ Cyt. za: K. Opalek, *Nauka prawa...*, s. 51.

²² Prawo natury i narodów (*ius naturae et gentium*) było na Akademii Krakowskiej wykładane od czasów reformy biskupa Andrzeja Stanisława Załuskiego z 1748 r. w oparciu o doktrynę Grocjusza i Pufendorfa.

²³ K. Opalek, *Nauka prawa...*, s. 55.

²⁴ Cyt. za: M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 57.

²⁵ Seminarium w stacjonarnej formie, gdzie kandydatów obowiązywał reżim uniwersytecki związany z przebywaniem w internacie, został zniesiony podczas rektoratu Kołłątaja na mocy ustawy KEN z 1783 r.

w pijarskim Collegium Nobilium i Towarzystwie Ksiąg Elementarnych oraz fakt, że razem z Kołłątajem współtworzył i wdrażał koncepcję systemu edukacji w Rzeczypospolitej²⁶. Sprowadzenie Popławskiego z Warszawy i powierzenie mu kierowniczych stanowisk w Szkole Głównej Koronnej wydawało się decyzją słuszną i racjonalną.

Popławski objął Katedrę oraz rektorat Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego. Godność prefekta tego seminarium²⁷ przypadła również pijarowi – związanej z Akademią Krakowską ks. Garyckiemu. W latach 1778-1780 kierował on Katedrą Prawa Natury do czasu inkorporowania jej do nauk prawnych i zmiany nazwy, kiedy to zmuszony został do przekazania jej Popławskiemu²⁸. Duże znaczenie dla rozumienia kierunku ewolucji nauki o polityce, która z dziedziny spekulatywnej przechodziła pod auspicjami Kołłątaja do struktur wydziałowych prawa Uniwersytetu Krakowskiego, ma skrótowe omówienie dorobku naukowego Garyckiego. Liczył on, że będzie głównym strategiem i twórcą szkoły myślenia politycznego opartego na fizjokratycznym prawie natury i ekonomice politycznej. Głęboko uraził i rozczarował go fakt, że rola ta przypadła Popławskiemu. W ramach doktryny wykładanej na Wydziale Filozoficznym Akademii Krakowskiej przygotował wcześniej zarys materii, które weszły w skład przedmiotów KPNEPiN. Z notatki profesora umiejętności politycznych Ferdynanda Kojasiewicza wiadomo, że spuścizna intelektualna Garyckiego obejmowała obszerne dysertacje poświęcone m.in. prawu natury, ekonomicznemu, politycznemu i publicznemu oraz początkom nauki moralnej²⁹. Spośród nich zachowała się, dzięki wydaniu jej w „Roczniku Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim połączonym”, część dotycząca prawa natury: *Początki nauki moralnej zamykającej prawo natury polityczne, publiczne prawo narodów w układzie ekonomii politycznej* [...] ³⁰. Dla potrzeb

²⁶ Popławski forswał własne projekty budowy systemu szkolnictwa. Proponował przekształcenie zakonu pijarów, którego był członkiem, w zgromadzenie księży świeckich podporządkowanych formalnie KEN. Postulował przeniesienie Uniwersytetu Krakowskiego z całym gronem profesorskim i utworzenie stołecznego ośrodka w Warszawie. Choć zwyciężyła koncepcja Kołłątaja, efektem współpracy obu działaczy politycznych były m.in. projekty reform uniwersytetu *Ustawy fundamentalne stanu akademików* Popławskiego oraz memoriały *O Szkołach Głównych* i *O szkołach Głównych ustawy fundamentalne* Kołłątaja, stanowiące podstawy reformy z 1780 r. Zob. M. Chamcówna, K. Mrozowska, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 22 i n.; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807-1915*, red. S. Kieniewicz, Warszawa 1981, s. 13, *Polska XIX i XX Wieku*.

²⁷ Gdy w 1783 r. zniesiono Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego w formie stacjonarnej, stawiając na program stypendialny i praktykę kandydatów w formie wypełniania przez nich obowiązków dyrektorów szkół przyglównych, ks. Garycki sprawował funkcję opiekuna naukowego nad tą formą organizacji nauczycieli, koordynując pracę młodzieży na specjalnych sesjach naukowych. Był więc *de facto* następcą Popławskiego w przewodniczeniu tej instytucji. Zob. M. Chamcówna, K. Mrozowska, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 29.

²⁸ Spory personalne, wzajemne oskarżenia o plagiaty oraz zacięta walka o uznanie prekursorskiej roli w szerzeniu fizjokratyzmu w Rzeczypospolitej pomiędzy czołowymi przedstawicielami tej doktryny zostały opisane przez Opalka. Zob. K. Opalek, *Nauka prawa...*, s. 54.

²⁹ Zob. tenże, *Myśl Oświecenia w Krakowie*, Kraków 1955, s. 102-103.

³⁰ Pełny tytuł: *Początki nauki moralnej zamykającej prawo natury polityczne, publiczne prawo narodów w układzie ekonomii politycznej, podług tabeli wynalezionej przez Xsiążęcia Bdeńskiego, a przez P. du Point jego radcę nadwornego wykonanej w 1773 roku, a przez księdza Bonifacego Garyckiego Profesora*

niniejszego szkicu należy uznać tę rozprawę za część dorobku katedry Prawa Natury, Politycznego, Ekonomicznego i Narodów, traktując działalność Garyckiego z lat 1778-1780 jako stadium doktrynalne, którego *continuum* w formie instytucjonalnej stanowiła KPNEPiN pod przewodnictwem Popławskiego. Ten ostatni pełnił funkcję kierownika Katedry przez 16 lat, a już w czasach okupacji austriackiej, w 1796 r., z przyczyn zdrowotnych przeszedł na emeryturę³¹.

Dla nauki o polityce działalność Katedry miała zatem niewątpliwie, choćby ze względu na tak długi okres działania pod przewodnictwem uczonego o wyrazistych przekonaniach, charakter formacyjny. Wydaje się, że spójność intelektualna, programowa i doktrynalna poglądów Popławskiego i Garyckiego pozwala na łączne potraktowanie ich dorobku uniwersyteckiego oraz daje szansę – w świetle zachowanych materiałów źródłowych – na uzupełnienie luk w wiedzy programu KPNEPiN³².

Program Katedry opierał się na czterech filarach – działach tworzących spójny system wiedzy, definiowany przez Patkaniowskiego jako ogólna podbudowa teoretyczna wszystkich nauk prawnych, rodzaj propedeutyki filozoficznej, ekonomicznej i historycznej dla nauki prawa pozytywnego³³. Nauki te cechował różny stopień ogólności i uzasadnione wydaje się przyjęcie dla potrzeb niniejszego artykułu omówienie oświeceniowych „materii politycznych” w oparciu o strukturę wykładu, który był zorganizowany właśnie wedle tej reguły.

Książd Popławski wyraźnie dzielił dwuletni kurs wykładowy na zagadnienia o wyższym stopniu abstrakcyjności związane z prawem natury i prawem politycznym, wykładane w pierwszym roku, oraz ekonomię polityczną i prawo narodów, mające bardziej utylitarny charakter. Dla opisanego ówczesnych „materii politycznych” zasadne jest przyjęcie tego schematu i podjęcie próby rekonstrukcji każdego z czterech działów wiedzy wykładanych w Katedrze oraz wskazanie inspiracji francuską szkołą fizjokratyczną.

Wiadomo, że kierujący pracami Katedry Popławski gruntownie studiował francuską doktrynę fizjokratyczną, rozczytując się w pracach twórcy tej idei François Quesnaya i zgłębiając *Rozmowy w ciekawych i potrzebnych filozoficznych i politycznych materiach w Collegium Nobilium S. P. miane* autorstwa ks. Stanisława Konarskiego, co czynił jeszcze jako nauczyciel jego kolegium w Warszawie w latach 1760-1765³⁴. Popławski miał okazję obcować z fizjokratyzmem francuskim niejako u źródeł, gdy jako młody, chłonny wiedzy książd z Polski został wprowadzony na paryskie salony przez Victora de Riquetti, markiza Mirabeau, gdzie poznał Pierre-Paula Lemerciera de La Rivière i Nicolasa Baudeau³⁵. Prócz dzieł Quesnaya ogłoszonych już wówczas w *Ency-*

wyśłużonego w Akademii Krakowskiej, „Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim połączonego” 1822, r. VII, s. 173-221.

³¹ Formalnie na emeryturę przeszedł Popławski w 1789 r. Wykłady w Katedrze objął od 1796 r. Januszewicz. Zob. M. Chamcówna, K. Mrozowska, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 79.

³² *Początki nauki moralnej zamykającej...* Garyckiego będą zatem przywoływane w kontekście analizy prawa natury jako podstawy programowej i doktrynalnej materii politycznych wykładanych w KPNEPiN.

³³ M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 34.

³⁴ Zob. S. Tync, *Wstęp*, [do:] A. Popławski, *Pisma pedagogiczne...*, s. XXXII.

³⁵ *Tamże*, s. XXXIV.

kłopedii Diderota – *Fermiers* (1756), *Grains* (1757) – analizował tam również założenia metodologiczne najważniejsze z punktu widzenia późniejszych wykładów w Szkole Głównej Koronnej *Tablicy ekonomicznej* (1758). Stanisław Tync podkreśla, że w rozprawie *O ekonomii politycznej*, będącej jakby referatem sprawozdawczym Popławskiego ze studiów zagranicznych, który następnie stał się częścią *Zbioru niektórych materii politycznych*, autor powoływał się wyłącznie na prace swego paryskiego preceptora – markiza Mirabeau, którego *L'Ami des hommes* (1755), *Théorie de l'impôt* (1760) i *Philosophie rurale* (1763) studiował na obczyźnie³⁶. Także Garycki podstawy ontologiczne prawa natury wywodził bezpośrednio od fizjokratów francuskich. Opalek wskazuje, że źródłem *Początków nauki moralnej zamykającej...* Garyckiego była druga, obok słynnej *Tableau économique* Quesnaya, fizjokratyczna tabela opublikowana w 1772 r. w czasopiśmie fizjokratów „*Éphémérides du citoyen ou Chronique de l'esprit national*”, której autorstwo przypisuje się Pierre'owi Dupontowi de Nemours³⁷.

Omawiane przez Garyckiego, a następnie Popławskiego prawo natury jako dział wiedzy cechował najwyższy spośród wszystkich wykładanych zagadnień stopień abstrakcji formułowanych pojęć oraz dogmatyczny i doktrynalny charakter. Równocześnie wykład zawierał konstrukt myślowy, na którym zbudowano koncepcję naukowo-filozoficzną, mającą zastosowanie do pozostałych będących przedmiotem wykładów „materii politycznych”.

Cechy owego paradygmatu prawno-naturalnego trafnie scharakteryzowali na podstawie analizy doktryny francuskiej i analizy dorobku ekonomistów francuskich nestorzy nowoczesnej politologii uniwersyteckiej w Krakowie i współtwórcy Instytutu Nauk Politycznych UJ: Kazimierz Opalek, Konstanty Grzybowski i Maria Borucka-Arctowa. Ta ostatnia podkreślała, że ujęcie „natury” obejmujące świat fizyczny i moralny było u fizjokratów racjonalistyczne i przyrodnicze, oparte na przekonaniu o wewnętrznej harmonii i automatyzmie zjawisk³⁸, które w oczywisty sposób mogą być odkryte przez oświecony umysł³⁹. Natura w wymiarze etycznym miała według tej koncepcji wpisane mechanizmy ekonomiczne sankcjonujące „zło” cierpieniem i ubóstwem. Borucka-Arctowa określa konstrukcję prawa natury jako charakteryzującą się typowym dla racjonalizmu deizmem, rodzajem *religii naturalnej*⁴⁰.

Opalek celnie wskazał niezwykle ulotne, ale wyczuwalne w doktrynie fizjokratycznej niemal *alchemiczne przekonanie*, że odkryli oni prawidła rządzące światem w jego

³⁶ Tamże.

³⁷ K. Opalek, *Myśl Oświecenia...*, s. 103.

³⁸ Grzybowski stwierdza, że ten automatyzm działania przyrody i jej „praw” jest autonomiczny i działa bez interwencji boskiej, a przypisywanie Bogu sprawstwa tych reguł stanowi jedynie ukłon w stronę tradycji. Zob. K. Grzybowski, *Historia doktryn politycznych i prawnych. Od państwa niewolniczego do rewolucji burżuazyjnych*, Warszawa 1967, s. 358.

³⁹ Warto w ślad za Opalkiem zwrócić uwagę na nowoczesne podejście badawcze Kołłątaja, oparte na empirycznym, intersubiektywnie obserwowalnym i zmysłowym postrzeganiu obiektywnie istniejących rzeczy, będące w opozycji do spekulatywnej i scholastycznej metody ujmowania wiedzy i dochodzenia do prawdy. Zob. K. Opalek, *Porządek fizyczno-moralny Hugona Kołłątaja*, „Myśl Filozoficzna” 1954, nr 3.

⁴⁰ M. Borucka-Arctowa, *Prawo natury jako ideologia antyfeudalna*, Warszawa 1957, s. 105 i n.

fizycznym i społecznym wymiarze, stając się ich dysponentami. Ich system naukowy był z rządu owych wszechobejmujących, znajdujących zbawienne rozwiązanie dla wszystkich problemów społecznych. Fizjokrata Dupont de Nemours zapewniał, że jest to nauka najważniejsza dla rodzaju ludzkiego, a nawrócony na fizjokratyzm patriarchalny stary dziwak Mirabeau stawiał tabelę ekonomiczną Quesnaya wysoko, wyżej niewątpliwie od odkrycia Kopernika: „Trzy były wielkie odkrycia od początku świata – pisał – wynalezienie pisma, pieniędzy oraz tabeli ekonomicznej, będącej rezultatem i ukoronowaniem dwóch poprzednich odkryć”⁴¹.

Ten holistyczny obraz jedności nauk moralnych i fizycznych świata podobnie ocenił Patkaniowski, charakteryzując poglądy Kołłątaja w odniesieniu do wymogów względem kandydata na profesora prawa natury⁴². Ten rodzaj przekonania, który – parafrazując Grzybowskiego – można by określić mianem mitu prostoty działania przyrodniczych praw natury i wynikającego z niego kolejnego mitu – prostoty funkcjonowania stosunków społecznych⁴³, w połączeniu z wizją świata opartą na wierze we wszechmoc edukacji⁴⁴ cechował także podejście badawcze uczonych krakowskich.

Garycki we wstępie do *Początków nauki moralnej zamykającej...*, wspominając swe przemyślenia, które towarzyszyły mu w roku 1778, kiedy to Kołłątaj powierzył mu obowiązki profesorskie i wyznaczył zadanie wprowadzania do Akademii Krakowskiej kanonu nowoczesnej fizjokratycznej wiedzy, pisał: *Przekonałem się iż Prawo Natury odnoszone w swoich początkach do Boga, do natury, do rozumu jest odnoszone albo do początku wszechrzeczy, przyczyny wszystkich przyczyn, albo do początku wspólnego innym naukom, albo do władzy poznającej Boga, naturę, przyczyny, skutki, działania i uczynki ludzkie*⁴⁵. Podstawy tej metateorii wyprowadzał Garycki z nauk ścisłych. W dosadny sposób przedstawiał, gdzie można odnaleźć przyrodniczo pojmowane źródła funkcjonowania człowieka, czyli – jak je nazywał – początek właściwy prawa natury, początek uczynków ludzkich i początek nauki moralnej. Jest to behawioralny opis *potrzeb* fizjologicznych: oddychania, snu, *używania napoju i pokarmu*, przynaglających pod karą bólesci i śmierci⁴⁶. Ciąg wynikający z tych potrzeb i ich zaspokajania szkicuje Garycki, opierając się na materialistycznej wizji rzeczy-przedmiotów-dóbr – powinności i prawa

⁴¹ K. Opalek, *Mysł Oświecenia...*, s. 90.

⁴² *Dlatego sposobiący się na profesora prawa nie może zaniedbywać znajomości nauk fizycznych w ogólności, a w szczególności historii naturalnej człowieka, anatomii komparowanej i fizjologii [...], aby miał zawsze przed oczyma, że czuje potrzeby i namiętności, będąc poddane prawom fizycznym, muszą mieć swoje prawa moralne stosowne do tych praw wieczystych, nieodmiennych i koniecznych.* M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 36.

⁴³ Grzybowski punkt wyjścia doktryny fizjokratycznej i jej sens ontologiczny dostrzega w prostocie i nieskomplikowanym działaniu praw przyrody oraz epistemologicznych możliwościach ich badania metodami empirycznymi. To warunkuje nieskomplikowany w swej istocie system funkcjonowania społeczeństwa, co Grzybowski lapidarnie określa mianem mitu prostoty stosunków społecznych. Zob. K. Grzybowski, *Historia doktryn politycznych i prawnych...*, s. 358.

⁴⁴ M. Borucka-Arctowa, *Prawo natury...*, s. 115.

⁴⁵ B. Garycki, *Początki nauki moralnej...*, s. 174.

⁴⁶ *Tamże*, s. 179.

człowieka⁴⁷. Towarzyszyło tym rozważaniom silne przekonanie autora o potrzebie wolności, którą definiował jako *władzę stosowania sił do woli ocalenia własności osobistej*⁴⁸. Silnie akcentował także zasadę legalizmu, co wyrażał słowami: *człowiek nabywając rzeczy, do których ma prawo, czyni prawnie. Czyniąc prawnie, czyni sprawiedliwie. „Quod jure fit juste fit”*⁴⁹. Jego *Początki nauki moralnej zamykającej...* zawierają swoistą historiozofię ekonomiczną, pokazującą przyczyny i etapy ewolucji wspólnot ludzkich od kultur łowieckich do pojawienia się społeczeństwa agrarnego. Rozdział VI dysertacji, *O uczynkach człowieka w stanie początkowego rolnictwa*, stanowi prolegomenę do właściwej fizjokratycznej ekonomii⁵⁰.

Popławski implementował zaczerpnięte od Mirabeau i Quesnaya rozumienie prawa natury do wykładów Katedry w Szkole Głównej Koronnej. *Zbiór niektórych materii politycznych*⁵¹ oraz przede wszystkim jego rękopis-skrypt z czasów warszawskich – *Nauka o prawie przyrodzonym krótko i jasnie zebrana dla uczących się Polityki in Collegio Nobilium Schol. Piar. w Warszawie w 1771 r.*⁵² wraz z zachowanymi konspektami wykładów prowadzonych przez Popławskiego w Szkole Głównej z prawa natury w latach akademickich 1787/1788, 1788/1789 i 1792/1793 dają szeroki obraz wykładanej przez niego dyscypliny. Fundamenty prawa natury według *Praelectiones...* wywodził Popławski z teorii potrzeb człowieka rozumianej zgodnie z fizjokratycznym, wynikającym z ekonomii⁵³ powiązaniem ich z prawem własności, skąd wyprowadzał *systemat należytości i powinności*. Te prawa i obowiązki wpisywał w ustalony przez Boga porządek natury, nadając omawianej przez siebie materii charakter etyczny. Prawo natury w wykładach KPNEPiN miało silny wymiar aksjologiczny. Wypracowany przez Popławskiego

⁴⁷ Tamże, s. 181, 183.

⁴⁸ Tamże, s. 188.

⁴⁹ Tamże, s. 195.

⁵⁰ Tamże, s. 216 i n.

⁵¹ *Zbiór niektórych materii politycznych* nie zawierał wyodrębnionego działu poświęconego prawu natury. *Regestr materii* był podzielony na trzy działy, z czego największy, otwierający dzieło Popławskiego, podzielony na dwie części, dotyczył ekonomii politycznej, a dwa pozostałe polityki – *uwagi polityczne* i jako zagadnienia o *zewnątrznym rządzie Rzeczypospolitej* – zagadnieniom stosunków i prawa międzynarodowego. Prawo natury stanowiło rodzaj spoiwa i nadbudowy ontologicznej i aksjologicznej dla prezentowanych wywodów. Zob. A. Popławski, *Zbiór niektórych materii politycznych*, Warszawa 1774.

⁵² Tekst jest rękopisem i nie był przeznaczony do publikacji. Zajmujący się działalnością naukową Popławskiego Blaszkę uważał, iż *Nauka o prawie przyrodzonym...* ma ten walor, że jako konspekt wykładów wskazuje na źródła inspiracji francuskimi fizjokratami. Autor przytacza ich poglądy literalnie, nie oddzielając ich od własnych przemyśleń, co najpełniej prezentuje podbudowę ideologiczną całego systematu rozwijanego w późniejszej twórczości. Zob. M. Blaszkę, *Fizjokratyczna teoria własności w nie wydanych rękopisach Antoniego Popławskiego: Nauka o prawie przyrodzonym krótko i jasnie zebrana dla uczących się Polityki in Collegio Nobilium Schol. Piar. w Warszawie w 1771 r.*, Warszawa 1985, s. 319-320, *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej*, t. 31.

⁵³ Te prawa ekonomiczne, uznawane wówczas za naukę w sensie ścisłym, będą szerzej omawiane w dalszej części artykułu, poświęconej ekonomii politycznej, kolejnemu działowi materii politycznych wykładanych przez Popławskiego w KPNEPiN. Tu należy zaznaczyć, że immanentną częścią filozoficzno-dogmatycznego systematu fizjokratycznego były pojęcia wywodzące się z ówczesnej ekonomii i jako część filozofii prawa natury wykładanej w Katedrze.

systemat, oparty na pojmowaniu pracy ludzkiej, w szczególności rolniczej, jako immanentnej powinności porządku fizycznego⁵⁴, opierał się na praktykowaniu cnót rozumianych w duchu stoickim. To wstrzemięźliwość, sprawiedliwość i dobroczynność nadawały sens działaniom ekonomicznym jednostki, definiując ją jako istotę społeczną i określając charakter jej relacji wobec Istoty Najwyższej – absolutu⁵⁵.

Podstawy ontologiczne rozumienia świata u Popławskiego są ściśle wzorowane na refleksji Quesnaya. Marek Błaszke uważa, że w obu koncepcjach można dostrzec „Boga deistów”, tworzącego reguły prawa natury i nieingerującego bezpośrednio w porządek ludzki, które człowiek odkrywa poprzez rozum i stosuje dla swego pożytku zgodnie z własną wolą⁵⁶. Analizując rękopis *Nauki o prawie przyrodzonym...* Popławskiego, autor za kluczową w jego ujęciu prawa natury uznaje przedstawianą tam teorię prawa własności. Jest ona oparta na wyznawanej przez Popławskiego etyce i prezentuje jego koncepcję uspołecznienia jednostki⁵⁷. Błaszke podkreśla, że własność według tej doktryny jest silnie skorelowana z pojęciem wolności, a *podstawowym czynnikiem, decydującym o nabyciu praw do rzeczy, który kreuje własność, jest praca*⁵⁸.

Prawo natury było jedną z oświeceniowych materii politycznych i kandydaci do stanu akademickiego byli gruntownie egzaminowani z wiedzy na ten temat. Popisy publiczne i zadania kandydackie odnosiły się wprost do treści wykładanych na uniwersytecie krakowskim przez Garyckiego i Popławskiego.

Poprzez uporządkowaną tematycznie analizę prezentacji tych prac i zadań nauczycielskich otrzymujemy przegląd konkretnych wątków będących przedmiotem akademickiej refleksji, dotyczącej m.in.: podstawowych pojęć etycznych, fizjokratycznego rozumienia wolności, własności i roli *systematu należytości i powinności* w porządku naturalnym⁵⁹. Przywołanie poniższych cytatów z wystąpień kandydackich ma na celu uplastycznienie wykładanej w Katedrze materii⁶⁰ oraz pokazanie zakresu recepcji doktryny fizjokratycznej i rozumienia podstaw filozoficznych polityki wśród kadry nauczycielskiej. Kandydaci poddawali analizie wiele kwestii i stawiano przed nimi np. takie zadania: *Przełożywszy w jakim rozumieniu Prawo Natury bywa brane i tłumaczone,*

⁵⁴ Analizując *Zbiór niektórych materii politycznych*, tę cechę jako kluczową dla systematu należytości i powinności eksponuje Maciej Indan-Pykno. Zob. M. Indan-Pykno, *Fizjokratyzm oczyma polskich przedstawicieli myśli polityczno-prawnej*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska. Sectio G. Ius” 2011, t. 58, nr 2, s. 123.

⁵⁵ Charakteryzując wywody Popławskiego zawarte w skrypcie *Nauka o prawie przyrodzonym krótko i jasnie zebrana*, Mirosława Chamcówna dostrzega pewne podobieństwa wykładanej tam materii do zagadnień etyki katolickiej. Szerzej zob. M. Chamcówna, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 244.

⁵⁶ M. Błaszke, *Fizjokratyczna teoria własności...*, s. 321.

⁵⁷ Błaszke podkreśla, że Popławski w swym szkicu sprzeciwia się poglądom zarówno Rousseau, jak Quesnaya, uznając człowieka za istotę społeczną, która rozwija się harmonijnie dopiero w ramach więzi międzyludzkich. Zob. *tamże*, s. 320-321.

⁵⁸ *Tamże*, s. 322-323.

⁵⁹ Popławski jako kierownik KPNEPiN przewodniczył pracom komisji przy popisach kandydackich z prawa politycznego i prawa natury.

⁶⁰ Rozszerzając dość syntetyczny schemat zawarty w drukach ulotnych *praelectiones* Popławskiego.

roztrząsane naturalne człowieka potrzeby i siły okaże własność jego osobistą i że onaż jest początkiem i fundamentem innych nabytych własności⁶¹; Wyluszczy i okaże jako całe prawidło natury do tego ściągą, aby żyć wstrzemięźliwie, sprawiedliwie i dobroczynnie⁶²; W dochodzeniu i rozeznaniu Prawa Natury jakie trzeba zachować ostrożności⁶³; Na czym istotna sprawiedliwość zawisła i czy jest arbitralna⁶⁴; Na czym sprawiedliwość zawisła i czyli zawsze jest idealna w niczem nieodmienna. Co dobroczynność i w czym od sprawiedliwości odmienna⁶⁵; Jak ludziom służy równość z prawa natury i jak ma być rozumiana⁶⁶; Z roztrząśnionych potrzeb i sił człowieka okazać własność jego osobistą i jak onaż jest jedynym fundamentem innych własności nabytych⁶⁷; Okaże na własności osobistej ufundowane należytości i powinności pierwiastkowe każdego be excepcyi człowieka z wyłożeniem, jak też obowiązki nawzajem sobie odpowiadają i co są jedne względem drugich⁶⁸; Jaką miarą z natury wynikającą przystoi człowiekowi dogadzać swoim potrzebom, aby się zachował w całości przy zdrowiu i czerstwości?; Jaką miarą prawa natury wypadającą przystoi człowiekowi dogadzać swym potrzebom i jakie oney granice, z czego wyprowadzi potrzebę, użyteczność cnoty wstrzemięźliwości⁶⁹

Powyższy materiał, choć zaprezentowany w formie pytań i tematów prelekcji, pokazuje konstrukcje myślowe charakterystyczne dla Popławskiego jako filozofa prawa natury, opartego na korelacji dwóch naczelných wartości wolności osobistej warunkującej wszelkie formy własności⁷⁰.

Drugim działem materii politycznych według porządku *praelectiones* Popławskiego w KPNEPiN było prawo polityczne. Badacze dziejów Wydziału Prawa na

⁶¹ Posiedzenie I. Dnia 4 Grudnia na którym z odpowiedzią zasiądzie Michał Ściborski Kandydat, [w:] Posiedzenia na popisy publiczne Kandydatów Stanu Akademickiego i Zgromadzeń Szkolnych Duchownych z nauk moralnych i fizycznych na lata 1790/91, Kraków 1791.

⁶² Posiedzenie VI. Dnia 8 Maja na którym z odpisem zasiądzie Petrycy Koncewicz Bazylianin, [w:] Zadania z nauk matematycznych, fizycznych, prawa, wymowy łacińskiej i polskiej na które w dni wyrażone odpisywać powinni Kandydaci Stanu Akademickiego i zakonnicy, których zgromadzeniu są powierzone szkoły publiczne... od Szkoły Głównej podane na Rok Szkolny zaczynający się 1 października 1786, a kończący się w lipcu 1787, Kraków 1787.

⁶³ Posiedzenie I. Dnia 24 Marca na którym z odpisem zasiądzie Remigiusz Pawlicki Cysters, [w:] Zadania z nauk...

⁶⁴ Posiedzenie V. Dnia 28 Kwietnia na którym z odpisem zasiądzie Gracjan Lityński Bazylianin, [w:] Zadania z nauk...

⁶⁵ Posiedzenie IV. Dnia 8 Stycznia na którym z odpowiedzią zasiądzie Xawery Gamrycht Cysters Kandydat roku 2., [w:] Posiedzenia na popisy publiczne... na lata 1790/91...

⁶⁶ Posiedzenie VI. Dnia 22 Stycznia na którym z odpowiedzią zasiądzie Franciszek Caderer Komunista Kandydat roku 2., [w:] Posiedzenia na popisy publiczne... na lata 1790/91...

⁶⁷ Posiedzenie II. Dnia 31 Marca na którym z odpisem zasiądzie Michał Kostkowski Kandydat, [w:] Zadania z nauk...

⁶⁸ Posiedzenie IV. Dnia 24 Kwietnia na którym z odpisem zasiądzie Michał Grabski Kandydat, [w:] Zadania z nauk...

⁶⁹ Posiedzenie III. Dnia 14 Kwietnia na którym z odpisem zasiądzie Tomasz Grochowski Kandydat, [w:] Zadania z nauk...

⁷⁰ Szerzej zob. M. Błaszkę, *Fizjokratyczna teoria własności...*, s. 322 i n.

Uniwersytecie Jagiellońskim podkreślają, że ta dyscyplina nie oznaczała prawa w sensie pozytywnym, tak jak rozumiane jest ono dzisiaj⁷¹. Była to część prawa przyrodzonego, naturalnego, opartego na *systemacie należytości i powinności*⁷². Z relacji Kollataja wiemy, że Popławski traktował *Zbiór niektórych materii politycznych* jako podręcznik i dyktował studentom zawarte tam zagadnienia⁷³. Wprowadzał do wykładu pojęcie narodu jako wspólnoty politycznej i definiował zakres praw i obowiązków pomiędzy tą wspólnotą a strukturą władzy. Choć jego rozważania były odległe od tego, co współcześnie zwykliśmy utożsamiać z konstytucjonalizmem czy prawem administracyjnym, to wydaje się, że prelekcje Popławskiego zawierały załączki problematyki porządkującej wiedzę o instytucjach państwowych, działaniu urzędów, a przede wszystkim definiującej pojęcie władzy państwowej i jej kształt oraz rolę sądownictwa i ustawodawstwa. Odnosiły się także do porządku normatywnego – wagi „instrukcji narodowej” oraz przepisów prawa i ich roli w gwarantowaniu zasady fundamentalnej dla działania całego systemu, czyli prawa własności⁷⁴.

Sposób ujmowania polityki i instytucjonalnego pojmowania państwa przez Popławskiego znajdujemy w jego *Uwagach politycznych do rządu polskiego i jego polityki stosujących się*, które jako *Pierwsza uwaga. O potrzebie władzy królewskiej w Rzeczypospolitej* oraz *Druga uwaga. O umiarkowaniu władzy królewskiej* stanowią konstrukt systemu politycznego opartego na *swoiście pojmowanej zasadzie „checks nad ballances”*. Blaszkę, rekonstruując zarys programu reform politycznych Popławskiego, analizuje tę część jego *materii* i umiejscawia ją w kontekście historycznym, dowodząc, że te właśnie kontekst i sytuacja polityczna oraz stanowisko stronnictwa republikańskiego, które Popławski wspierał, miały wpływ na kształt jego koncepcji politycznej⁷⁵. Badacz dostrzega także to, co dla historyka nauki o polityce stanowi niewątpliwie walor pisarstwa tego fizjokraty-akademika, a mianowicie stosowanie metodologii analizy instytucjonalnej i komparatystyki ustrojoznawczej w aspekcie *na poły jakby socjologicznym*⁷⁶. Wydaje się, że właśnie instytucjonalizm oraz wolnościowy – republikański charakter wywodu stanowią cechy charakterystyczne rozumienia przez Popławskiego zjawisk politycznych. Logicznie i precyzyjnie eksponuje on to, co stanowi istotę i sens instytucji monarchy

⁷¹ Por. M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 59; K. Opalek, *Nauka prawa...*, s. 52.

⁷² Ten prawnonaturalny i eudajmonistyczny charakter jest u Popławskiego wyraźnie widoczny w ujmowaniu kluczowych pojęć politycznych, w szczególności w odniesieniu do prymatu władzy królewskiej w systemie władzy wykonawczej. O usytuowaniu władcy wobec obywateli pisał on, że *sama naprzód natura, której rozporządzenie do potrzeb ludzkich się stosuje ten nam jedyny podaje sposób, aby we wszystkich dziełach gdzie wielość osób z różnaitością sił jest złączona, do jednego zmierza końca aby mówię wspólnie jakiej roboty znajdował się jeden Wódz i jeden Rządca*. A. Popławski, *Zbiór niektórych materii...*, s. 172.

⁷³ Zob. M. Chamcówna, *Antoni Popławski*, [w:] *PSB*, t. 27, Kraków 1983, s. 604.

⁷⁴ *Prospectus praelectionum academicum quae in Principe Regni Schola Universitate Studiorum Cracoviensi a primis diebus Octobris MDCCXCI ad ultimos Iunii MDCCXCII publice tradentur*.

⁷⁵ M. Blaszkę, *Antoniego Popławskiego program reform politycznych*, „Rocznik Historii Filozofii Polskiej” 2011/2012, r. IV/V, s. 70.

⁷⁶ *Tamże*, s. 78.

pojmowanej wyłącznie jako *jedność Rządu publicznego* oraz podkreśla fakt, że w całym łańcuchu władzy, opartym na sprzecznych interesach i równocześnie wzajemnych zależnościach różnych ośrodków, konieczny jest trwały element systemu ustrojowego w postaci silnej władzy wykonawczej⁷⁷.

Popławski poruszał zagadnienia, które później będą stanowić cechę wyróżniającą krakowskie nauki polityczne na tle innych ośrodków krajowych w początkach XX w.⁷⁸ Takim wyróżnikiem były niewątpliwie inspiracje tradycjami anglosaskimi oraz stosowanie metod porównawczych w ocenie instytucji władzy i systemów państwowych. W kontekście powierzania stanowisk, czyli *dystrybucji wakansów* przez władzę pokazywał Popławski te cechy ustroju angielskiej monarchii, które zainspirowały dysertacje i wykłady uczonych-konstytucjonalistów tej miary, co profesorowie Michał Rostkowski, Maciej Starzewski i Konstanty Grzybowski. Umiar i łączenie cech silnej, zakorzenionej w tradycji władzy monarszej, równoważonej wpływami społeczeństwa-ludu-narodu, jest wyraźnie obecne i silnie przez Popławskiego eksponowane. Pisał on o tym systemie: *Weźmy na przykład Angielską Rzeczpospolitą, prerogatywą wolności narodowej i doskonałości rządów chlubiącą się. W tej monarchowie daleko wielowładniejszy niż nasi, nie tylko mają moc rozdawania wszystkich wakansów, ale nawet odbierania. Co to proszę za udzielna władza królów angielskich? Co za wielka podnieta w ręku ich zostawiona do wzniecania w sercach obywatelskich z siebie dosyć gorącego interesu własnego? Z tym wszystkim jednak miłość Ojczyzny w tym Republikańskim kraju nie stygnie i nie gaśnie, wolność jeszcze nie upada. Majestat poważny, ale nie straszny. Obywatele o łaskę króla dbają i jego urazy się boją lecz całości swych praw przestrzegają*⁷⁹.

Władzę jako zjawisko ze sfery instytucji Popławski traktuje w sposób monteskiuszowski, dostrzegając jej podzielną charakter. Nie tworzy – na co zwraca uwagę Błaszke, a co jest ważne – jakiegoś typu idealnego czy modelu tej *zwierzchności*, lecz osadza swą koncepcję w realiach Rzeczypospolitej. Docenia także dorobek intelektualny poprzedników – reformatorów i odwołuje się do myśli politycznej Andrzeja Frycza Modrzewskiego⁸⁰.

Na podstawie analizy wystąpień i egzaminów kandydackich można nakreślić obraz materii politycznej Popławskiego jako mniej niż w jego pismach doktrynalny i zyskujący charakter bardziej utylitarny. Dostrzec można także niewątpliwie wolnościowy charakter pojmowania władzy oraz nacisk na respektowanie praw przyrodzonych i obywatelskich. Wiedzę kandydatów do stanu akademickiego badano, odnosząc się do takich zagadnień, jak: *Kiedy ludziom po narodach służy związek polityczny i zwierzchność krajowa. Na jaki koniec? Co tejże zwierzchności jest właściwego*⁸¹; *Które istotne i nieodmien-*

⁷⁷ A. Popławski, *Zbiór niektórych materii...*, s. 171-172.

⁷⁸ Zob. B. Włodarski, *Szkola Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 1920-1949*, Kraków 2015, s. 83-84, 133 i n., *Societas – Księgarnia Akademicka*, 76.

⁷⁹ A. Popławski, *Zbiór niektórych materii...*, s. 194.

⁸⁰ M. Błaszke, *Antoni Popławskiego program...*, s. 77-79.

⁸¹ *Posiedzenie VII. Dnia 12 maja na którym z odpisem zasiądzie Augustyn Przybylski Bazylianin*, [w:] *Zadania z nauk...*

ne zachodzą obowiązki, czyli należyłości i powinności polityczne pomiędzy narodem i jego najwyższą Zwierzchnością, czym się oneż różnią od naturalnych i co w nich jest pierwszego należyłość, czy powinność?⁸²; Czy podległość Zwierzchności i jej sprawiedliwym ustawom jest z naruszeniem przyzwoitej człowiekowi wolności?⁸³; Które są istotne powinności władzy sądowej?; Jaka granica władzy sądowej względem prawodawczej?; Jaka między tą i tamą wzajemność i związek w sprawowaniu dobra publicznego?⁸⁴; Na czym zawisła Instrukcja Narodowa i jakie z niej niechybne skutki dla krajowej szczęśliwości?⁸⁵; Wielorakie są kształty Rządów i co każdemu z nich jest właściwego?⁸⁶; Czy doskonałość Rządów zawisła na samej ich formie i składzie?⁸⁷; Które istotne zachodzą związki czyli należyłości i powinności między Narodem i jego najwyższą zwierzchnością?; Czy są zgodne zupełnie z prawem natury i do jednegoż celu zmierzające?⁸⁸; Co to są wielorakie ustawy krajowe i jakie być powinny, aby się nie sprzeciwiały w niczem potrzebom człowieka i obywatela?⁸⁹; Na czym zakładać należy trwałe wykonanie wszelkich ustaw krajowych i jakie są do tego najskuteczniejsze środki?⁹⁰

Drugi rok kursu materii politycznych Popławski rozpoczynał wykładami prawa ekonomicznego⁹¹. Była to w istocie ekonomia polityczna, na terenie Rzeczypospolitej często określana po staropolsku mianem *systematu należyłości i powinności*. W powszechnym odbiorze ten wieloaspektowy system naukowo-filozoficzny sprowadzany bywał wyłącznie do ekonomii⁹². Uważano, że spełnia ona kryteria nauki ścisłej, a cały obieg dóbr ujmowany w rocznym cyklu jest przeliczalny na środki pieniężne. Nadwyżka, to znaczy produkt czysty, powstaje dzięki klasie produkcyjnej, czyli rolnikom i dzierżawcom ziemi. Fizjokraci uważali tablicę ekonomiczną doktora Quesnaya za

⁸² Posiedzenie VIII. Dnia 19 maja na którym z odpisem zasiądzie Marcin Smukrowicz Kandat, [w:] *Zadania z nauk...*

⁸³ Posiedzenie X. Dnia 9 czerwca na którym z odpisem zasiądzie Franciszek Waydner Kandat, [w:] *Zadania z nauk...*

⁸⁴ Posiedzenie XI. Dnia 16 czerwca na którym z odpisem zasiądzie Wojciech Swidlicki Kandat, [w:] *Zadania z nauk...*

⁸⁵ Posiedzenie XII. Dnia 23 czerwca na którym z odpisem zasiądzie Andrzej Smolikowski Kandat, [w:] *Zadania z nauk...*

⁸⁶ Posiedzenie XIII. Dnia 30 czerwca na którym z odpisem zasiądzie Jan Orłowski Kandat, [w:] *Zadania z nauk...*

⁸⁷ Posiedzenie XIV. Dnia 7 lipca na którym z odpisem zasiądzie Franciszek Dziekanowicz Kandat, [w:] *Zadania z nauk...*

⁸⁸ Posiedzenie VIII. Dnia 29 Stycznia na którym z odpowiedzią zasiądzie Jan Łuczyński Kandydat roku 2., [w:] *Posiedzenia na popisy publiczne... na lata 1790/91...*

⁸⁹ Posiedzenie IX. Dnia 12 Lutego 1791 na którym z odpowiedzią zasiądzie Bazyli Korzeniewicz Kandydat roku 3., [w:] *Posiedzenia na popisy publiczne... na lata 1790/91...*

⁹⁰ Posiedzenie X. Dnia 19 Lutego 1791 na którym z odpowiedzią zasiądzie Gabriel Karpiński Kandydat roku 3., [w:] *Posiedzenia na popisy publiczne... na lata 1790/91...* Por. Posiedzenie X. Dnia 16 Marca 1793 na którym z odpowiedzią zasiądzie Teodor Orłowski Kandydat roku 3., [w:] *Posiedzenia na popisy publiczne... na lata 1792/93, Kraków 1793.*

⁹¹ *Praelectiones academicae quae...* 1786/87.

⁹² Zob. M. Borucka-Arctowa, *Prawo natury...*, s. 105.

rodzaj metodologii matematycznej, opartej na schemacie reprodukcji prostej i pozwalający na wyjaśnianie oraz badanie zależności ekonomicznych w społeczeństwie⁹³.

Wiemy, że ta tablica służyła za podręcznik w KPNEPiN. Profesor Szkoły Głównej Sebastian Czochron – zastępujący Popławskiego w Katedrze – wykladał ekonomię polityczną właśnie na jej podstawie⁹⁴. Francuska fizjokratyczna doktryna ekonomii politycznej miała wyraźnie modernizacyjny charakter. Blaszkę podkreśla, że nie była ona prostym odwróceniem zasad smithowskiego merkantylizmu, opartego na sile kruszcu, handlu i pieniądza⁹⁵. Filozofowie ekonomiści wprowadzali do gospodarki liberalnej rozumienie wyjątkowości rolnictwa, dostarczającego przecież produktów najpotrzebniejszych i niezbędnych do życia⁹⁶. W Rzeczypospolitej stosowano jej założenia niejako *avant la lettre*, zanim we Francji sformułowano zręby doktryny fizjokratycznej. Zamiast prowadzić rozważania nad rentownością czynszów, Popławski wypowiadał się przeciwko niewolniczej roli chłopów pańszczyźnianych, postulując przyznanie im elementarnych praw wolnościowych i gospodarczych⁹⁷. Wyrażał to wprost: *godne uwagi słowa biegołego terażniejszego czasów polityka pana Mirabeau, dotyczące zagadnień ludności także w kontekście polskim, który fakt że prawa polityczne Rzeczypospolitej i rząd publiczny wdrażając ideę wspierania klas majątnym kosztem poniżanych rolników, którzy w Polsce mają status niemal równy niewolnikom*⁹⁸. W wykładach przyjmował schemat Quesnaya oparty na wolności [...] *o walorze rzeczy w zamianę idących i pieniędzy, teje cenie za miarę służących, o ich cyrkulacji, o dystrybucji produktów ziemskich, o konsumpcji corocznej, które są znakomitsze gatunki podatków, wyłoży, który z nich najprzychywoitszy rolnicemu krajowi*⁹⁹.

Przedmiot i cele tego działu wiedzy definiował kierownik KPNEPiN szeroko. W *Zbiorze niektórych materii politycznych* określał go tak: *Rolnictwo zaś, handel*

⁹³ Ekonomiści opisują ten schemat zamkniętej cyrkulacji dóbr Quesnaya, pokazując przepływy finansowe pomiędzy trzema wyodrębnionymi klasami społecznymi. Autor *Tablicy* szacował roczne nakłady inwestycyjne w rolnictwie na 3 mld liwów, które dzięki siłom przyrody i pracy *fermiers* osiągały poziom dodatkowych 2 mld. Te przychody określano jako tzw. produkt czysty. Był on oddawany w formie czynszów dzierżawnych klasie właścicieli ziemskich, z czego ci oddawali 1 mld liwów klasie jałowej (przemysłowcom, rzemieślnikom, kupcom) w zamian za ich produkty, a 1 mld niejako zwracali klasie produkcyjnej – w zamian za produkty rolne. Rolnicy nabywali według tej tabeli produkty przemysłowe za 1 mld liwów, przeznaczając na artykuły żywnościowe tę samą kwotę. Ten zamknięty obieg wyznaczany był cyklem przyrody i rozpoczynał się po żniwach. Blaszkę akcentuje fakt, że to właśnie francuscy fizjokraci wskazali Adamowi Smithowi drogę, która uczyniła go nestorem klasycznej doktryny liberalnej. Zob. *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku. A-N*, red. A. Mączak, Warszawa 1981, s. 170; M. Blaszkę, *Obraz i naprawa Rzeczypospolitej w myśli społeczno-politycznej fizjokratyzmu Baudeau i Le Mercier de la Rivière*, Warszawa 2000, s. 10-12.

⁹⁴ K. Opalek, *Nauka prawa...*, s. 64.

⁹⁵ Szerzej zob. M. Blaszkę, *Obraz i naprawa...*, s. 22.

⁹⁶ Praktyczny wymiar zyskiwały postulaty fizjokratyczne choćby poprzez domaganie się zniesienia barier i cel w handlu zbożem. Zob. *tamże*, s. 19-23.

⁹⁷ A. Lityńska, *Idee fizjokratyczne w twórczości profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego*, [w:] *Fizjokratyzm wczoraj i dziś. Ekonomia, filozofia, polityka*, red. J. Rosicka, Kraków 1996, s. 175; M. Indan-Pykno, *Fizjokratyzm oczyma polskich...*, s. 121.

⁹⁸ A. Popławski, *Zbiór niektórych materii...*, s. 49-50.

⁹⁹ *Praelectiones academicae quae... 1787/88*.

i rzemiosła do Ekonomii Politycznej ściągają się, któremi to sposobami nie tylko powinna ona utrzymywać, ale i pomnażać wszelkie dostatki obywatelów¹⁰⁰. W *praelectiones* także łącznie traktował wszystkie dziedziny gospodarki, podkreślając aspekt bezpieczeństwa obrotu gospodarczego¹⁰¹. Te warunki polityczne uznawał za konieczne do rozwoju gospodarki i opisywał słowami: *Na ten zaiste koniec w każdym porządnym kraju prawa opisywane będą. Urzędnicy na ich pilnowanie wysadzeni, sprawiedliwości sądy naznaczone, kara i nagroda obmyślona [...] sposób Rady Narodowej ułożony, aby obywatele pod opieką najwyższej państwa władzy zostający cieszyli się jednostajnie miłym pokojem, zgodą, bezpieczeństwem zewnętrznym i wewnętrznym*¹⁰². W *praelectiones* silnie to akcentował: *zbijając opinie, które przesąd i fałszywa polityka wprowadziła pod pozorem dobra publicznego, pokazując to oczywiście, jak rzetelny pożytek kraju dobrze urządzonego zgodny jest zupełnie ze sprawiedliwością, czyli z tymi nieodmiennymi obowiązками, które natura przypisała ludziom i narodom*¹⁰³.

Ekonomię polityczną dzielił Popławski na *Uwagi*, będące wykładem ekonomii w duchu Quesnaya, oraz *Reguły*, pokazujące szerszy kontekst funkcjonowania ekonomii w środowisku politycznym. Już *Pierwsza reguła* zawierała ścisły związek pojęć ekonomicznych z polityką. Mówiła ona, że *Rząd Publiczny przez swoje ustawy cywilne i polityczne, przez dobrą administrację sprawiedliwości powinien tego przestrzegać nade wszystko, aby każdy rolnik miał dla siebie w kraju ubezpieczenie osoby, pracy, zarobku majątku własnego*¹⁰⁴. Fizjokratyczny kult ziemi i płodów rolnych oraz doktrynalne fundamenty rozumienia obrotu gospodarczego wyraża *Czwarta uwaga* – *spośród najpotrzebniejszych do zupełnego rozprzestrzenienia się w rolnictwie krajowym służąca*. W rozdziale tym Popławski na przykładzie produkcji chleba psennego wyłożył aksjologię towarzyszącą Quesnayowi i jego koncepcję klas społecznych. W tym łańcuchu zależności ekonomicznych to rolnik każdego roku pomnażał pszenicę, a pozostałe klasy społeczeństwa korzystały z jego plonów. *Rzemieślnik-młynarz nie „pomnoży już mąki” ponad tę dostarczoną przez włościanina, handlowiec zaś wykorzystuje pracę pozostałych, wprowadzając produkt do obiegu*¹⁰⁵. W wykładach Popławskiego widoczna była ciągłość rozważań prawnonaturalnych¹⁰⁶, w których akcentował etyczny wymiar ekonomii. Ujmował to słowami: *A krom wielu innych materii nie opuści mówić o zbytku, wywodząc, na czym on zawisł, jak szkodliwy i jakim sposobem można mu zapobiegać bez naruszenia własności*¹⁰⁷.

Posiedzenia, podczas których odbywały się publiczne popisy kandydatów stanu akademickiego z ekonomii politycznej *podług materii wydanych przez Antoniego*

¹⁰⁰ A. Popławski, *Zbiór niektórych materii...*, s. 5.

¹⁰¹ *Praelectiones academicae quae...* 1787/88.

¹⁰² A. Popławski, *Zbiór niektórych materii...*, s. 15.

¹⁰³ *Praelectiones academicae quae...* 1788/89.

¹⁰⁴ A. Popławski, *Zbiór niektórych materii...*, s. 50 i n.

¹⁰⁵ *Tamże*, s. 24 i n. *Czwarta Uwaga*. O prawdziwej różnicy jaka zachodzi między rolnictwem, rzemiosłem i handlem.

¹⁰⁶ Tożsamych z ujmowaniem tej problematyki przez Garyckiego.

¹⁰⁷ *Praelectiones academicae quae...* 1786/1787.

Popławskiego, *Filozofii i Obojga Praw Doktora, Zgromadzenia warszawskiego Ksiąg Elementarnych Towarzystwa, Profesora Prawa Natury i Politycznego w Szkole Głównej*¹⁰⁸, pełne są wystąpień odnoszących się do omawianej powyżej materii. Kandydat Tomasz Wysocki w swoim wystąpieniu opisywał schemat Quesnaya: *Na wzór Tablicy Ekonomicznej pokaże wypadającą reprodukcję ziemskiego płodu między klasy obywatelów dystrybucją, czyli rozchód i też samą wyrażającą cyrkulacją pieniędzy*¹⁰⁹. Mówiono o podstawach tej dziedziny nauki o polityce: *Pierwszy fundament Ekonomii Politycznej w kraju rolniczym jest, że ziemia jedynie i rolnicza praca żywi wszystkich, że coroczna ziemskich płodów produkcja jest miarą całej narodowej expensy*¹¹⁰. *Wielorakie są nakłady rolnicze? Jaka między nimi różnica co do miary kosztu, trwałości i tym podobnych względów. Jakie tychże nakładów spływające skutki na masę reprodukcji, czystej intraty i na ludność krajową*¹¹¹. *Drugim fundamentem dobrej w kraju ekonomii jest, aby nigdy w niczem, pod żadnym pozorem nie były naruszane nakłady rolnicze*¹¹².

Do koncepcji klasowych Quesnaya odnoszono się, gdy kandydat miał: *Pokazać, jaka jest różnica między pracą rolniczą*¹¹³; *Uważając w kraju trzy klasy coroczną reprodukcją konsumującą, jaka w nim dystrybucja reprodukcji, jaka cyrkulacja pieniędzy oraz jaka między tą cyrkulacją i dystrybucją różnica*¹¹⁴. Analizowano podstawowe pojęcia klasycznej ekonomii, pytając: *Co rozumie się przez wartość rzeczy i co ją stanowi?*¹¹⁵; *Jak wiele zawisło w kraju rolniczym na przyzwoitej wartości reprodukcji, aby ona miała swój odbyt i dobrze płaconą była?*¹¹⁶; *Jaka była między ludźmi zamiana rzeczy przed wynalazkiem pieniędzy, jaka teraz, gdy idzie na pieniądze i czyli też sprzedający jako i kupujący*

¹⁰⁸ Porządek materyy z nauk moralnych i fizycznych na popisy publiczne dla Kandydatów Stanu Akademickiego przy Szkole Głównej Koronney czteroletnią instrukcją biorących pod dozorem Departamentu Reyncyi Kandydatów, Kraków 1787/1788.

¹⁰⁹ Posiedzenie II. Dnia 10 Grudnia na którym z odpowiedzią zasiądzie Tomasz Wysocki Kandydat, [w:] *Posiedzenia na popisy publiczne... na lata 1792/93...*

¹¹⁰ Tematy popisów publicznych były niekiedy jednobrzmiące. Może to świadczyć o cykliczności i powtarzalności zagadnień wykładanych przez Popławskiego lub o panującej wśród stanu akademickiego skłonności do czerpania z dorobku poprzedników. Szerzej zob. *Posiedzenie I. Dnia 1 Grudnia Roku 1787 na którym z odpisami zasiądzie Kandydat popisujący się Wojciech Świdlicki*, [w:] *Porządek materyy... Por. Posiedzenie III. Dnia 17 Grudnia na którym z odpowiedzią zasiądzie Anastazy Żółkowski Bazylianin Kandydat roku 2.*, [w:] *Posiedzenia na popisy publiczne... na lata 1791/92...*, Kraków 1792.

¹¹¹ *Posiedzenie II. Dnia 15 Grudnia Roku 1787 na którym z odpisami zasiądzie Kandydat popisujący się Augustyn Przybylski Bazylianin*, [w:] *Porządek materyy...*

¹¹² *Posiedzenie III. Dnia 12 Stycznia Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzie Kandydat popisujący się Justyn Karyszkowski Bazylianin*, [w:] *Porządek materyy...*

¹¹³ *Posiedzenie IV. Dnia 19 Stycznia Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzie Kandydat popisujący się Benedykt Błędowski Bazylianin*, [w:] *Porządek materyy...*

¹¹⁴ *Posiedzenie V. Dnia 26 Stycznia Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzie Kandydat popisujący się Jacek Kukliński*, [w:] *Porządek materyy...*

¹¹⁵ *Posiedzenie VI. Dnia 9 Lutego Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzie Kandydat popisujący się Xawery Szaniawski Komunist*, [w:] *Porządek materyy...*

¹¹⁶ *Posiedzenie VII. Dnia 16 Lutego Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzie Kandydat popisujący się Ignacy Jaślikowski*, [w:] *Porządek materyy...*

*muszą dawać tyle, co do wartości, ile w zamian biorą?*¹¹⁷; *Co są pieniądze, jaka onych destynacja?*; *Czy cyrkulacja pieniędzy zawisła od cyrkulacji rzeczy do użytku służących?*¹¹⁸; *Co się ma rozumieć przez handel?*; *Czy powinien być zupełnie wolny od cel i opłacek, czy przy swej wolności nieograniczony zostawiony?*¹¹⁹; *Czyli wyznaczona pewna częśćka w proporcję czystej z gruntu intraty jest najlepszym produktem w kraju rolniczym?*¹²⁰; *Czy wszelkie inne różnego gatunku podatki nie spadają ostatecznie na właścicieli i spadając nie zmniejszają reprodukcji jako i kwoty dochodów publicznych?*¹²¹ Podnoszono zagadnienia podatków i granic swobody handlu: *Jaką trzeba zachować miarę podatku gruntowego, by nie nastąpiła ruina w rolnictwie i ukrzywdzenie dla właścicieli?*¹²²; *Ile handel zupełnie wolny koniecznym jest do pomnożenia bogactw krajowych?*¹²³

Prawo narodów było uzupełnieniem trzech obszerniejszych działów materii politycznych. Popławski wykladał je łącznie z niosącym idee humanitaryzmu prawem kryminalnym¹²⁴. Tematyka ta miała charakter komplementarny wobec prawa natury, prawa politycznego i ekonomii politycznej, o czym świadczą, co można stwierdzić na podstawie zachowanych materiałów, tematy popisów kandydackich, podczas których preferowano zagadnienia z tych trzech dziedzin. Prawo narodów według *praelectiones* miało być zgodne z prawem natury i politycznym oraz ekonomią polityczną. *Jaśniej teraz i mocniej utkwii w przekonaniu uczących się, iż nauka tegoż Prawa Narodów, ile że się wprzód nauczyli sądzić o prawidło wszelkich prywatnych i publicznych pożytków*¹²⁵. Politykę w druku ulotnym *praelectiones* nazywał wprost obłudną i przeciwstawiał jej wzorzec stosunków międzynarodowych opartych na fundamencie sprawiedliwości i porządku praw przyrodzonych¹²⁶. Należytości i powinności, o których traktowały prospekty *praelectiones*, Popławski definiował także w *Zbiorze niektórych materii politycznych*, podkreślając równość i autonomię podmiotów stosunków międzynarodowych oraz ich prawo do samodzielných rządów. Pisał: *każda Rzeczpospolita,*

¹¹⁷ *Posiedzenie VIII. Dnia 23 Lutego Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzicie Kandydat popisujący się Franciszek Wieliczko, [w:] Porządek materyi...*

¹¹⁸ *Posiedzenie IX. Dnia 1 Marca Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzicie Kandydat popisujący się Maciej Zajączkowski, [w:] Porządek materyi...*

¹¹⁹ *Posiedzenie X. Dnia 8 Marca Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzicie Kandydat popisujący się Wojciech Jasiński Kanonik Laterański, [w:] Porządek materyi...*

¹²⁰ *Posiedzenie XI. Dnia 15 Marca Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzicie Kandydat popisujący się Paweł Szrejbrowski Kanonik Laterański, [w:] Porządek materyi...*

¹²¹ *Posiedzenie XII. Dnia 5 Kwietnia Roku 1788 na którym z odpisami zasiądzicie Kandydat popisujący się Wincenty Ostrowski, [w:] Porządek materyi...*

¹²² *Posiedzenie V. Dnia 4 Lutego na którym z odpowiedzią zasiądzicie Teodor Orłowski Kandydat roku 2., [w:] Posiedzenia... na lata 1791/92...*

¹²³ *Posiedzenie V. Dnia 24 Stycznia na którym z odpowiedzią zasiądzicie Józef Morzycki Kanonik Laterański Kandydat roku 2., [w:] Posiedzenia... na lata 1791/92...*

¹²⁴ M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 60-61.

¹²⁵ *Prospectus praelectionum academicum quae in Principe Regni Schola Universitate Studiorum Cracoviensi a primis diebus Octobris MDCCXCI ad ultimos Iunii MDCCXCII publice tradentur*. Przywołany cytował także Patkaniowski. Zob. M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 60.

¹²⁶ *Praelectiones academicae quae... 1787/88.*

*choćby najszczęśliwsza w granicach niczym względem praw nie ustępuje i najobszerniejszemu Królestwu, co się temu należy według zachodzącego prawa [...] każdy naród dla siebie powinien być sędzią*¹²⁷. Analizował praktyczne aspekty funkcjonowania wspólnot narodowych w przestrzeni geopolitycznej. Zajmował się: *wzajemnymi powinnościami między narodami*, dyplomacją oraz funkcjonowaniem *ambasadorów* i przedstawicieli państwa za granicą (*trzymaniem posłów u dworów cudzoziemskich*), bezpieczeństwem wewnętrznym, obronnością, wojskiem, ochroną granic, problematyką wojny i handlu zagranicznego.

Ostatni protokół z obrad Szkoły Głównej Koronnej nosi datę 16 marca 1794 r. W kolejnym roku Kraków znalazł się pod okupacją pruską, a następnie austriacką. W roku 1796 Popławski opuścił z powodów zdrowotnych zajęcie w KPNEPiN, a obowiązki kierownika tej jednostki powierzono Januszowi Józefowiczowi. Prowadził on zajęcia przez dwa lata, angażując się równolegle w działania niepodległościowe i insurrekcję kościuszkowską, a gdy w 1798 r. został przez władze austriackie aresztowany, wakujący etat w Katedrze jako zastępca profesora objął na rok inny fizjokrat – Józef Sołtykowicz¹²⁸.

W pierwszych latach XIX w. nastąpiły germanizacja i restrukturyzacja Katedry. Nauczanie prawa natury i polityki władze zaborcze wbrew woli władz uniwersyteckich powierzyły niemieckim nauczycielom o niskich kwalifikacjach naukowych. Wydzielone z KPNEPiN prawo natury wykładał od 1800 r. Karol Niemetz, a Katedrę Umiejętności Politycznych objął w roku 1801 Józef de Rangstein¹²⁹. W takich warunkach rodziły się krakowskie nauki polityczne, a przyjezdni „profesorowie” uczyli prawd wypracowanych przez Sonnefelsa i Mariniego w duchu eudajmonistycznego lojalizmu. Późniejsze dzieje Katedry Umiejętności Politycznych, czyli próby sanacji uniwersytetu podejmowane w dobie Księstwa Warszawskiego przez wiekowych już fizjokratów i w końcu charakterystyczne dla Galicji ewolucyjne budowanie licznych gałęzi wiedzy z zakresu nauk politycznych przez kilka pokoleń uczonych¹³⁰, stworzyły warunki do rozwoju XX-wiecznych szkół nauk politycznych. W Krakowie ich ojcami założycielami byli uczeń Franciszka Kasparka Michał Rostworowski oraz Władysław Leopold Jaworski i Włodzimierz Czerkawski. Wszyscy oni byli absolwentami paryskiej *École libre des sciences politiques* (Wolnej Szkoły Nauk Politycznych), założonej przez Émile’a Boutmy’ego.

Zapomniana nieco Katedra Prawa Natury, Ekonomicznego, Politycznego i Narodów przy całej specyfice oświeceniowej filozofii i pojmowania nauki stworzyła spójny, holistyczny system wiedzy o polityce, dysponowała własną metodologią i wspólnymi

¹²⁷ A. Popławski, *Zbiór niektórych materii...*, s. 275-276.

¹²⁸ Ten ostatni zakończył pracę z powodu choroby. Zob. M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 81 i n.; M. Chamcówna, K. Mrozowska, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 79-81.

¹²⁹ M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa...*, s. 88-91; M. Chamcówna, K. Mrozowska, *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 80-81.

¹³⁰ W tym kilku wybitnych prawników prowadzących Katedrę Umiejętności Politycznych, takich jak Feliks Słowiński, Bohdan Oczapowski czy Julian Dunajewski oraz profesor prawa politycznego i narodów Franciszek Ksawery Kasparek.

dla całej dziedziny fundamentami aksjologicznymi i ontologicznymi. W tym sensie była to jedna nauka o polityce – nie zaś wielość nauk, jak było w polskiej tradycji tej dyscypliny, zrodzonej w XIX i kultywowanej do połowy XX w. Fizjokratyczna nauka o polityce nosiła w sobie bez wątpienia cechy konstytutywne nowoczesnych nauk politycznych. Zawierała – w aspektach instytucjonalnym, programowym i doktrynalnym – załączki większości działów składających się na XX-wieczne nauki polityczne. Jest warte rozważenia, czy środowisko krakowskich profesorów, nestorów polskiej politologii i twórców krakowskich szkół nauk politycznych, stworzyło w początkach XX w. model wzorowany na doświadczeniach paryskiej *École*, wyłącznie transponując gotowy model do warunków lokalnych. Nieprzypadkowy wydaje się fakt, że podstawowe działy programu były w krakowskiej Szkole Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego (SNP UJ) w dwudziestoleciu międzywojennym zgrupowane w blokach programowych, obejmujących wiedzę zbieżną nie tylko terminologicznie, lecz także programowo z zakresem materii politycznych KPNEPiN. W SNP UJ wykładano w ramach zwartych bloków programowych problematykę konstytucyjno-ustrojową, międzynarodową i ekonomiczną¹³¹.

W działalności SNP UJ daje się dostrzec także pewien rys filozofii oświeceniowej, przejawiający się choćby w wolnościowym ujmowaniu praw obywatelskich i powodujący uznawanie instytucjonalnych zdobyczy oświecenia w konstytucjonalizmie. Próbuując odnaleźć filozoficzne oświeceniowe fundamenty prawa natury w działalności SNP UJ, wypada uznać, że występowały one niejako *a contrario*. Katedrę prawa natury, połączonego wówczas z nauką umiejętności politycznych, objął w roku akademickim 1811/12 Feliks Leliwa-Słotwiński, wielki przeciwnik fizjokratycznej formuły prawno-naturalnej i równocześnie prekursor poglądu opartego na kantowskim paradygmacie normatywnej metodologii w nauce o państwie i prawie. Trafny wydaje się wywód Kazimierza Opalka, który prezentując ciągłość uprawiania nauki na Uniwersytecie Jagiellońskim, ukazywał Feliksa Słotwińskiego jako prekursora myśli prawnopolitycznej, a jako jej kontynuatora wskazywał m.in. Władysława Jaworskiego¹³², zwolennika nowoczesnego kelsenowskiego normatywizmu, wdrażanego następnie na gruncie nauk o państwie i w SNP UJ przez ucznia prof. Michała Rostworowskiego – Macieja Starzewskiego.

¹³¹ Prawo polityczne, na krakowskiej Alma Mater, pod wpływem m.in. dyrektora SNP UJ prof. Rostworowskiego, ewoluowało w kierunku konstytucjonalizmu i komparatystyki ustrojoznawczej. Ekonomia polityczna była obecna w wykładach SNP UJ jako odrębny autonomiczny dział wiedzy politologicznej. Prawo narodów było w tej szkole także wykładane, po uprzednim zaliczeniu zagadnień Prawa Narodów na Wydziale Prawa UJ. Szerzej zob. B. Włodarski, *Szkoła Nauk Politycznych...*, s. 133 i n.

¹³² K. Opalek, *Główne prądy krakowskiej filozofii prawa (prawo natury – normatywizm – psychologizm); U schyłku prawa natury. Feliks Słotwiński (1788-1863)*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964, s. 73-77, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, z. 18; K. Opalek, *U schyłku prawa natury. Feliks Słotwiński (1788-1863)*, [w:] *Studia z dziejów...*, s. 79-102.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

Rękopisy

Archiwum UJ, rkps BJ 5171/31, rkps BJ 4, rkps 8.

Starodruki BJ

Posiedzenia na popisy publiczne Kandydatów Stanu Akademickiego i Zgromadzeń Szkolnych Duchownych z nauk moralnych i fizycznych na lata 1790/91 (1791/92, 1792/93), Kraków 1791 (1792, 1793).

Porządek materyy z nauk moralnych i fizycznych na popisy publiczne dla Kandydatów Stanu Akademickiego przy Szkole Głównej Koronnej czteroletnią instrukcją biorących pod dozorem Departamentu Reyencyi Kandydatów, Kraków 1787/1788.

Zadania z nauk matematycznych, fizycznych, prawa, wymowy łacińskiej i polskiej na które w dni wyrażone odpisywać powinni Kandydaci Stanu Akademickiego i zakonnicy, których zgromadzeniu są powierzone szkoły publiczne... od Szkoły Głównej podane na Rok Szkolny zaczynający się 1 października 1786, a kończący się w lipcu 1787, Kraków 1786.

Programy wykładów Katedry Prawa Natury, Ekonomicznego, Politycznego i Narodów

Praelectiones Academiae Collegii Moralis quae in Principe Regni Schola sub auspicatissimo Regimine Illusstrissimi Domini de Felicis de Przybysławice Oraczewski ...Generalis Rectoris a prima Octobris Anni 1788 ad diem ultimam Junii 1789 publicae tradetur. [Lekcje akademickie Kolegium Moralnego, które w Szkole Głównej Koronnej pod szczęśliwym rządem Jaśnie Wielmożnego Pana Feliksa z Przybysławic Oraczewskiego... Jeneralnego Rektora. Od 1 października do ostatniego czerwca 1789 publicznie dawać będą].

Praelectiones academiae quae in Principe Regni Schola a I-ma Octobris anni 1786 (1787, 1788) ad diem ultimam Junii 1787 (1788, 1789) publicae tradetur. [Lekcje akademickie, które w szkole Głównej Koronnej od 1 października roku 1786 (1787, 1788) aż do dnia ostatniego czerwca 1787 (1788, 1789) publicznie dawane będą].

Prospectus praelectionum accademicum quae in Principe Regni Schola Universitate Studiorum Cracoviensi a primis diebus Octobris MDCCXCI ad ultimos Iunii MDCCXCII publice tradentur.

Bibliografia Staropolska Estreicherów

Tomy: XII, XVII, XVII, XXIII, XXV.

Literatura:

Barycz H., *Zagadnienia uniwersyteckie w epoce Oświecenia*, [w:] *Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu, 19-22 września 1948*, t. 2, z. 1, Warszawa 1948.

Błaszkę M., *Antonięgo Popławskiego program reform politycznych*, „Rocznik Historii Filozofii Polskiej” 2011/2012, r. IV/V.

Błaszkę M., *Fizjokratyczna teoria własności w nie wydany rękopisie Antoniego Popławskiego: Nauka o prawie przyrodzonym krótko i jaśnie zebrana dla uczących się Polityki in Collegio*

- Nobillium Schol. Piar. w Warszawie w 1771 r.*, Warszawa 1985, *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej*, t. 31.
- Blaszke M., *Obraz i naprawa Rzeczypospolitej w myśli społeczno-politycznej fizjokratyzmu Bau-deau i Le Mercier de la Rivière*, Warszawa 2000.
- Borucka-Arctowa M., *Prawo natury jako ideologia antyfeudalna*, Warszawa 1957.
- Borowiec P., Krauz-Mozer B., Ścigaj P., *Kim jesteś politologu? Historia i stan dyscypliny w Polsce*, t. 1, Kraków 2011.
- Buczek K., *Hugo Kołłątaj i edukacja*, Warszawa 2007, <https://doi.org/10.31338/uw.9788323526704>.
- Chamcówna M., *Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w okresie wizyty i rektoratu Kołłątaja 1777-1786*, Warszawa 1957, *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki*, t. 2.
- Chamcówna M., Mrozowska K., *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1765-1850*, t. 2, Kraków 1965, *Wydawnictwa Jubileuszowe – Uniwersytet Jagielloński*, t. 21.
- Chmaj M., *Tradycje nauki o polityce w Polsce*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce*, red. E. Olszewski, Lublin 1997.
- Dutkowska R., *Uniwersytet Jagielloński w czasach Księstwa Warszawskiego. Szkoła Główna Krakowska w latach 1809-1814*, Wrocław 1965, *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki*, t. 29.
- Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807-1915*, red. S. Kieniewicz, Warszawa 1981, *Polska XIX i XX Wieku*.
- Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku. A-N*, red. A. Mączak, Warszawa 1981.
- Finkel L., Starzyński S., *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894.
- Garycki B., *Początki nauki moralnej zamykającej prawo natury polityczne, publiczne prawo narodów w układzie ekonomii politycznej, podług tabeli wynalezionej przez Xsiażęcia Bdeńskiego, a przez P. du Point jego radcę nadwornego wykonanej w 1773 roku, a przez księdza Bonifacego Garyckiego Profesora wysłużonego w Akademii Krakowskiej*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim połączonego” 1822, r. VII.
- Grzybowski K., *Historia doktryn politycznych i prawnych. Od państwa niewolniczego do rewolucji burżuazyjnych*, Warszawa 1967.
- Hajdukiewicz L., *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie*, [w:] *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII-XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, red. R. Dutkowska, J. Dybiec, L. Hajdukiewicz, Wrocław 1977.
- Indan-Pykno M., *Fizjokratyzm oczyma polskich przedstawicieli myśli polityczno-prawnej*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska. Sectio G. Ius” 2011, t. 58, nr 2.
- Leśnodorski B., Opalek K., *Nauka polskiego Oświecenia w walce o postęp*, Kraków 1951.
- Lityńska A., *Idee fizjokratyczne w twórczości profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego*, [w:] *Fizjokratyzm wczoraj i dziś. Ekonomia, filozofia, polityka*, red. J. Rosicka, Kraków 1996.
- Mojśiewicz C., *Rozmowy o polskiej politologii*, Toruń 2005.
- Olszewski E., Puka A., *Studia politologiczne w Polsce*, „Polityka i Społeczeństwo” 2004, nr 1.
- Opalek K., *Główne prądy krakowskiej filozofii prawa (prawo natury – normatywizm – psychologizm); U schyłku prawa natury. Feliks Słotwiński (1788-1863)*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, z. 18.

- Opalek K., *Myśl Oświecenia w Krakowie*, Kraków 1955.
- Opalek K., *Porządek fizyczno-moralny Hugona Kottłataja*, „Myśl Filozoficzna” 1954, nr 3.
- Opalek K., *U schyłku prawa natury. Feliks Słotwiński (1788-1863)*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, z. 18.
- Opalek K., *Zagadnienia teorii prawa i teorii polityki*, Warszawa 1986.
- Patkaniowski M., *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Od reformy kottłatajowskiej do końca XIX stulecia*, Kraków 1964, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, z. 13.
- Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce*, red. E. Olszewski, Lublin 1997.
- Popławski A., *Pisma pedagogiczne*, wstęp i objaśn. S. Tync, Wrocław 1957, *Biblioteka Klasyków Pedagogiki. Pisarze Polscy*.
- Popławski A., *Zbiór niektórych materii politycznych*, Warszawa 1774.
- Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1778-1780*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1913, *Komisja Edukacji Narodowej i Jej Szkoły w Koronie 1773-1794*, z. 38.
- Rostworowski M., *Wolna Szkoła Nauk Politycznych w Paryżu*, Kraków 1892.
- Sołtykowicz J., *Dalszy ciąg rozprawy o przyczynach uwłaczania naukom, a w szczególności o cechach znamionujących prawdziwego uczonego i wadach ogólnych ludzi uczonych. Czytana na posiedzeniu publicznym przez Józefa Sołtykowicza*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim połączonego” 1823, r. VIII.
- Włodarski B., *Jeden cel – dwie drogi. O recepcji wzorców francuskich na przykładzie krakowskiej i warszawskiej szkoły nauk politycznych od czasów zaborów do 1939 r.*, „Politeja” 2015, Vol. 12, nr 36, <https://doi.org/10.12797/Politeja.12.2015.36.17>.
- Włodarski B., *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 1920-1949*, Kraków 2015, *Societas – Księgarnia Akademicka*, 76.
- Włodarski B., *W poszukiwaniu wzorca nauki o polityce – rzecz o lwowskiej Szkole Nauk Politycznych 1902-1906*, [w:] *W poszukiwaniu prawdy. Rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości*, red. K. Banasiak [i in.], Kraków 2018.
- Zięba A., *Miejsce i rola Profesora Michała Rostworowskiego w rozwoju nauk politycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie*, „Politeja” 2012, Vol. 1, nr 19.

Dr Bartosz WŁODARSKI – absolwent Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego (2004), doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce (2010). Autor monografii *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 1920-1949* (2015) i publikacji z dziedziny historii nauki o polityce.